

Koronka József élete.*

(1790—1863.)

A szív szép virága, egyik legszebb erénye a jóttevők iránti hálaadatlanság. E magasztos erényt jóttevőivel szemben gyakorolni szent kötelessége egyeseknek, társulatoknak, intézeteknek egyaránt.

Az utódok szívéből fakadó hálnak ha valahol helye van, székelykereszturi gymnasiumunknál bizonynyal van, hiszen ez intézetünket elődeink vallásos buzgósága, áldozatkészsége, nagy számu jóttevőink nagymérvü áldozatai alapították s tartották fenn oly sok megpróbáltatás és viszontagság közt mind ez ideig.

Jóságos Isten, ki szívet alkotál s belé érzelmeket adál, gyűjtsd lángra tehát sziveinket, hogy emeljük fel ismét azok lángjaiból gymnasiumunk jóttevői emlékére öt évenként felemelni szokott oltárunkat. Jőjjetek, szívünk hálás, kegyeletes érzelmeiből emejük sürgősen, vegyük azt körül, áldozzunk, mert az áldozat alkalmával lelki szemeink előtt megjelennek gymnasiumunk rég letűnt nagy jóttevőinek dicső alakjai, nagy szellemei. Sziveiknek maguk elé varázsolt nemesége, áldozatkészsége, csüggedést nem ismerő kitartása beragyogja sziveinket, azokat megtisztítja, megtermékenyíti, erőt, lelkesedést nyújt gymnasiumunk fentartása, tovább fejlesztése, virágoztatása felé való törekvéseinkben.

Boldog emlékezetü jóttevőink, összegyültünk, sziveinknek irántatok való hálás, kegyeletes harmoniajából az oltár már készen van. Áldozathoz kezdünk. Nem lesz itt tömjén és füst, de van és lesz tiszta emléketekért hön dobogó szív. Tíetek ez alkalommal egész valónk, szívünk, lelkünk, áldunk, magasztalunk mindnyájatokat. Emléketek, nagy nevetek, tetteitek kitörülhetlenek szívünk táblájából. Felújul bennünk e hálaünnepélyünkön szegény és gazdag jóttevőink emléke egyaránt. Látjuk lelki szemeinkkel a szegényt ásóval, kapával, kalapáccsal kezében ázni gymnasiumunk alapzatát, emelni annak falát. Látjuk megboldogult székely atyánkfiait szent lelkesedés közt vinni e gymnasiumunkhoz szükséges épületanyagot. Látjuk, mint rakják össze elődeink filléreiket, hogy a tudománynak a réginél diszesebb épületet emeljenek. Látjuk a legváltáságosabb időben nagy

* Felolvasatott a székelykereszturi unitarius gymnasiumban 1898. máj. 19-én tartott hálaünnepélyen.

anyagi és szellemi adományaikkal megjelenő nagyjainkat. De ti áldott jöltevőink, bocsássatok meg nekünk, soraitok közül most csak egynek, Koronka Józsefnek, szellemi nagy jöltevőnk emlékének áldozunk a hála, a kegyelet oltárán, ki 50 évig volt tettekben gazdag igazgatója gymnasiumunknak. Majd reátok is elkerül a sor, rólatok is zengeni fog az utókor tisztelete, halálja, azokról, a kikről még nem zengett.

Valaki tetteit, érdemeit kellőleg méltányolni, az illetőt teljes egyéniségében látni, megérteni csak akkor lehet, ha ismerjük a kort, az állapotokat, a körülményeket, melyben és a melyek között élt és működött. Ez igazság áll ünnepeltünkre, Koronka Józsefre is. Ves-sünk tehát egy rövidke pillantást mindenek előtt korára, egyházunk, kereszturi gymnasiumunk akkori állapotára. Koronka József élete 1790—1863, igazgatósága pedig 1813—1863 évek közé esik. Hosszú és nehéz idő. Drága Magyarországot, benne kicsiny egyházunkat a mult megsemmisítésre czélzó zaklatásai megviselték. Hazánk mostoha sorsa mellett mostoha, szivszaggató, kétségbeejtő volt unitárius vallásközönségünk sorsa is. E hazánkat és egyházunkat a multban érő zaklatások folytonosak voltak Koronka József idejében is. Hazánk és egyházunk sok esetben közös ellenségei megsemmisítésünket czélzó galád tervüket már-már megvalósulni látták. Nagyszámú ellenségeitől megronesolt hazánknak, egyházunknak egy újabb áramlatra, fiai megsokszorozódott vasakaratára, fíradhatatlan törekvésére, világi és egyházi jogaiért, elveiért rendíthetetlen bátorsággal való sikrasszállásra volt szüksége. Az áramlat megjött, a szabadság, a felvilágosodás szele megfuvallott Franciaországban, zugott, bugott, a sötétség, az elnyomottság czitadelláit lerontotta. Feltartózatlanul haladt tovább, sepert, tisztított. A mult százév végén eljutott hozzánk is. Hazánk és annak szabad egyházai, fiai belhellették. E szél a szolgaság, gondolatszabadság elnyomása miatt fájó szivekben a szabadságért, egyenlőségért, testvériségért, szabad eszmékért izzó tüzet felgyújtotta. Atyáink munkához fogtak, hogy a mult rombolásait kiépítsék, kárpótolják, a hazát és egyházakat felvirágoztassák, azok életfáján rágódó undok férgeket letakarítsák.

A protestans egyházak, köztük a miénk is, az előretörők közt az elsők. A munkához, küzdelemhez, a szolgaság, elnyomatás feletti győzelem kivívásához fegyvereket készítenek, előkészületeket tesznek. A mult romokon uj, a réginél még erősebb bástyákat, iskolákat emelnek, hogy azokban a hazának, egyháznak hű fiaikat neveljenek, belecsepegtessék az ifjuságba a szent hazaszeretetet, a régiekéhez hasonló vallásos hűséget, szilárdságot, hogy hirdessék neki édes anyanyelvét, melyet ellenségeink folyvást el akartak feledtetni a magyarral, mint nemzeti fennállásának legelső feltételét.

Ily czélből állította fel az unitárius vallás híveinek erős nemzeti érzése, igaz vallásos buzgósága, áldozatkészsége székel kereszturi gymnasiumunkat is. A szervezkedésre, előkészültre nagy szükség volt, mert a sötétség árnya a jelen százév első felében is, sőt egész

1867-ig, a kiegyezésig, meg-meglebegettette hazánk és egyházunk felett vérszes szárnyait. Mindent lepergelő szárazságként, dermedtő fagyként sújtják nemzetünket e száz első felében, tehát Koronka József idejében is, a németesítő törekvések, a német, majd a latin nyelvet törvénykezési, közigazgatási és ez utóbbit tannyelvű is tevő királyi rendeletek. Mindezekkel szemben az iskoláknak megannyi őrszemként, vélbástyaként kellett állniok, mint kineses bányákból, mint tiszta forrásokból, ezekből kellett széthordani az ifjuságnak a szent hazaszeretetet és azt terjeszteni, megvalósítani a nemzeti és egyházi életben.

A haza és egyházak vállvetett nemes törekvését siker koronázta. Nemzetünk, nagy fiaiól előtte vitt lobogók alatt, a szabadság szelétől segítve, a kedvező alkalmat megragadva, a szolgaság nyűgét lerázta. 1848-ban szabad, egyenlő, testvér lett. Az unitárius vallás is felvétellett a törvényesen elismert vallások közé. Szabadságunkat azonban vérrel kellett megpecsételni. Szabadságharcunk alatt megtörtént ez is. A titáni küzdelem nemzetünkre szomoruan végződött. A világosság, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméitől kiderült nemzeti egünkön megjelent szabadságnapunkat a szabadságot, szabad eszméket elfojtó dohos felhő ismét beponyálta. Besötétedett. Az elnyomatás napjai ismét bekövetkeztek. Isten kegyelméből újra megviradt, nemzetünk 1867-ben megint szabad lett, mit már ünnepelel nagyalakunk nem ért meg. Ez vala rövid vonásokban hazánk állapota Koronka József idejében.

Székelykereszturi gymnasiumunk állapotáról pedig 1813-ban történt igazgató-tanári állása elfoglalása idejéből és az ezt követő időről a következőket mondhatjuk: az unitáriusok igaz vallásos buzgósága, áldozatkészsége által 1794-ben alapított ez intézetünk egyházunknak még fejletlen, gyenge, a kezdet, a nélkülözés nehézségeivel küzdő gyermeke volt. Egyházunk buzgó előjárói és Szabó Sámuel, Koronka József érdemes elődje, gymnasiumunk első rector-professora gondos vezetése és fáradságot nem ismerő, minden akadályt legyőző tevékenykedése, vezetése alatt elődeink bámulatos áldozatkészségéből emelt faépület roskadozó félben volt, különben is az egyre növekvő nagyszámú tanulósgot, az egészségre, a tanügyre való káros hatás nélkül nem fogadhatta be. A gymnasiumi helyiség fogyatékosága, hiányossága mellett hiányos, fogyatékos volt a tanügy is. E téren szintén a kezdet nehézségeivel kellett küzdeni. Gymnasiumunk tanügyi állapota akkor ugyanis lényegesen más volt, mint ma. Nem volt ministeri tanterv, nem volt meg a mai szakrendszer, nem volt az intézeteknél az igazgatón kívül az osztályok számának megfelelő, sőt annál is több tanerő, tanár, mint most. Kereszturi gymnasiumunknál bizonynyal nem. Itt a tanári és igazgatói teendőket eleitől kezdve egész 1857-ig, ugyszólva egy ember, az igazgató végezte. E súlyos, fáradságos munkából 50 éven keresztül legtöbbl nezedett Koronka József vállaira. Az alsóbb foku tárgyak tanítására egyházi főhatóságunk küldött ugyan le tordai, nagyobbbrészt kolozsvári főis-

kolánkból felsőbb osztályu tanulókat, avagy már végzett ifjakat, de hiszen e serdülő, még tanuló fiatalok, elgondolható, nem nagy mértékben könnyítették teendőit, mert azoknak is tanulniok kellett. Kitől? Koronka Józseftől. A már alatta fennálló seniori és 1844. óta szervezett köztanítói intézmények sem pótolták közel sem a rendes tan-
erők hiányát.

Képzeltető, mily nehéz volt a küzdelem már csak ezen, gymnasiumunkon valódi pályájukhoz átutazó fiatalokkal is. Más-más szokással, tulajdonsággal jött mindenik. Mindezeket utasítani, a helyes oktatási, nevelési irányt nekik megadni, annak pontos teljesítését ellenőrizni nem kis feladat volt. E küzdelem nagyságát teljes mértékben szemünk elé tárja az ő igazgatósága alatt intézetünknel szolgált exactorok, köztanítók és seniorok nagy száma. Alatta ugyanis gymnasiumunkban 125 exactor, 10 köztanító és 18 senior szolgált. A tanítás fokozatai sem a mai gymnasialis osztályok számában nyertek kifejezést, hanem elejétől 1855-ig így különböztették meg: infima classis, kis declinista, nagy declinista, comparista, coniugista, etymologista, sintaxista, pocta és rhetor.

E mindkét rendű hiányok mellett mint cherub, mint sötét éjnek kísértete egész igazgatósága alatt gymnasiumunkban feneklett a nagyfoku anyagi szegénység. Gymnasiumunknak jó sokáig sem ösztöndíji, sem fenntartási, sem fizetési alapjai nem voltak, sőt még pénz-tára sem, e helyett valahányszor valamit építeni, újítani, szerezni kellett, a hivek áldozatkészségére volt utalva. Ezomoru igazság ez időből, hogy 1813--1814-ben összes iskoladíjak fejében, 1 Rfirt tandíj és 15 kr. szabadíj s 10 kr. fa-pénz mellett, 120 Rfirt 25 kr. gyült be és még 1847-ben is az összes iskoladíjak összege 555 Rfirt 47 kr. volt. Ily összegekből gymnasiumot fentartani és a mellett a sarat derekasan megállani esodálkkal határos.

Intézetünknek ünnepeleltünk korabeli nagyfoku szegénysége képét teljes valóságában tárja elénk a tanári fizetés hallatlan csekély-sége is. Hűséges szolgálatáért hosszú időn át csak 200 Mfirt tanári fizetést és 50 Mfirt igazgatói tiszteletdíjat kapott. Még 1850-ben is csak 300 Mfirt volt fizetése s csak halála évében, 1863-ban emelkedett 350 o. é. frtra.

Ily összegből élj meg ma anyagiaknak hódoló ember és ezért végezz olyan áldásos, lelkiismeretes munkát, minőt Koronka József végzett és ezért szolgálj egyházadat oly hűségesen, miként ő szolgálta.

Ime, ez a képe Koronka József korabeli állapotoknak hazánk és székelykereszturi gymnasiumunk életében. E kor nemzeti és egyházi téren nagyra volt hivatva. A mult romokon építeni kellett, az ellenség által tört réseket be kellett rakni, a fájó sebeket be kellett gyógyítani, régi ellenségeinkkel egyre küzdeni kellett és az árulás, az alávalóság keresztje allatt meg kellett hajolni, el kellett némulni, a szegénységgel, a hiányokkal szembe kellett szállni, azokkal meg kellett mérkőzni. Ugvszólvá semmiből kellett alkotni nagyot és maradandót. A ki egy ily küzdelmes időt átél, abban a haza, egyház

üdvére dolgozik, egy, a haza, egyház felvirágzásán dolgozó iskola élén 50 évig áll, méltó az utókor emlékére, halájára, tiszteletére. Koronka József ezt tette. Méltóan cselekszünk tehát, ha hálaünnepegyünkön az ő életével, tetteivel foglalkozunk.

Családi előnéven Csitszentiványi Koronka József nemes családból származott. Elődei a nemességet II. Apaffy Mihály fejedelemtől nyerték. 1790-ben Maros-Szt.-Királyon anyai nagyatyja, Huszár nevű pap házában született. Ugyanazon év october 16-án keresztelték meg. Születési napja szülőfaluja keresztelési anyakönyvében nincs feljegyezve, tehát nem tudható. Szülői: Koronka László, ki megyéjében generalis notárius (főjegyző) volt és Huszár Mária Aranyos-Széken, Kövenden laktak. Józsefen kívül gyermekeik voltak még: László, Antal és Lajos.

László egy ideig fiscalis procurator, mai értelemben pénzügyi aligazgató, Maros-Vásárhelyen, majd gubernalis consiliarius, kormányzékai tanácsos, Kolozsvárt, később finánc procuratus adjunct, azaz pénzügyi igazgató-helyettes volt Bécsben. A tisztelet, a hála hangján kell megemlékeznünk ez alkalommal e nemes férfiuról is, ki magas hivatali állásaiból folyó tekintélyét, befolyását mindannyiszor kész volt egyházunk érdekében érvényesíteni, kinek a jog terén való jártassága, az általa adott utasításokban, felvilágosításokban, a német commando idejében igen gyakran tájékoztatta egyházunkat ügyeiben követendő eljárásra s besugta, mit ohajt a német rendszer s mit nem.

Antal, várfalvi lelkész, utóbb toroczkoói esperes és egyházi író volt, kitől kisebb munkákon kívül papok és nők számára irt imakönyvek maradtak fenn.

Lajos 1848 előtt császári katona volt, honnan aztán szabadságharcunk elszólitotta. Az agyagfalvi gyűlésre, mint honvédtiszt, az aranyos-széki székelyeket az oláhságon át nagy küzdelmek közt, ő vezette be. Az elnyomatás napjaiban Szebenben és Josefstadtban fogságot szenvedett. Mint kereseti birtokos halt meg.

A szülői háznál is gondos nevelésben részesült Koronka József tanulását a tordai gymnasiumban kezdette meg és kolozsvári főgymnasiumunkban tovább folytatta, hová 1807-ben ment át. Már a tordai gymnasiumban a tanulás mellett előljárói által reáruházott pontos megbízatásokat végzett, ugyanis az akkor divó szokás szerint publicus praeceptor és exactor volt, mely tiszteinek megfelelően az alsó fokon levő tanulókat tanította és a gymnasiumban felügyelői tisztelet teljesített. Kolozsvári főgymnasiumunkban iskolai és theologiai tanulmányait eredményesen végezte, miközben az ott levő királyi lyceumban Fortinitól a hazai polgári törvényeket és a római jogot is hallgatta, azokat tanulmányozta. Az előretörő ifju kolozsvári főgymnasiumunkban is csakhamar magára vonta tanárai, előljárói figyelmét, megnyerte azok szeretetét, 1813 május 30-án iskola-főnöknek (senior) nevezték ki. Főnöki tiszte mellett magántanítással is foglalkozott. Tanítója lett bölöni Donáth Mihály fainak: Imrének,

Élekeknek, Mihálynak és Miklósnak, kik mint anyjuk, Lázár István püspök leánya után is előkelő származásu ifjak később szép társadalmi állásokat, hivatalokat töltöttek be.

A Donáth fiuknál való nevelésködése Koronka Józsefre nézve nagyhorderejü volt. Ugyanis e fiukkal, tanítványaival a szünidőket Bölönben, de nagyrészbén Brassóban töltötte, hová ugy a tanító, mint a tanítványok a német és franczia nyelvek elsajátítása, megtanulása czéljából mentek, mire akkor jó alkalom volt, mert a franczia forradalom alkalmával Franciaországból elmenekült emigransok közül többen huzódtak ide, kik a franczia nyelvben való oktatásra örömet vállalkoztak. Bölönben való tartózkodása alatt ismerkedik meg a szomszédos Nagy-Ajta községben a lengyel származásu, magyarországi születésü es. kir. tábori orvos, Mosoezy János és Tordai Túri Klára művelt és nemeslelkü leányával, Mosoezy Klárával, kit később nőül vett.

Koronka József szorgalmának, tudományszomjának és hét évi főnökösködésének, jólkészültségének abban nyerte jutalmát, elismerését és méltánylását, hogy 1813. július 4-én tartott consistorialis ülésen 127. szám alatt hozott határozattal kirendelték a székelykereszturi gymnasiumhoz igazgató-tanárnak. Tanszékét kineveztetése évében szeptember 8-án foglalta el ünnepelesen. E napon d. e. 10 órakor tartotta székfoglaló beszédét az unitárius templomban minden rangu és rendü nagyszámu sokaság jelenlétében. Székfoglaló beszédének főpontjai: a) Mi a nevelés? annak szükséges feltételei. b) A tudományos nevelés és annak hasznai. c) A jó erkölesben való nevelés. A beiktatást egyházunk akkori püspöke, Körmöczi János végezte. Ettőlfogva 50 éven át volt sz.-kereszturi gymnasiumunk éltető lelke, igazgatója. E hosszú időn át összeforrott szive ez intézettel. 50 évi igazgatósági ideje gazdag volt küzdelmekben, tettekben, kitartó buzgóságban.

Mosoezy Klárával 1816 aug. 12-én lépett házasságra. Tizenegy gyermekök közül, kiknek nevei atyjuk által feljegyezve található biblíája hátsó melléklapján, nagy kort hatan: Zsuzsánna, Juliánna, Mátyás, Dénes, Anna és Gábor értek. Zsuzsánna Csiky Áron egykori sz.-kereszturi paphoz, Juliánna Csikba, Bőjte Imre birtokoshoz, Anna Vas József hivatalnokhoz ment férjhez. Mátyás, Dénes és Gábor tanultak.

Mátyás az unitáriusok theológiája első évről az ő elveivel leginkább megegyező róm. kath. egyház kebelébe lépett, katolizált s a gyulafejevári róm. kath. papnöveldebe lépett, hogy boldoguljon s az ő hite szerint egyedüli üdvözítő vallás árnyékában üdvözüljön, annak országát terjessze, diszére, ékességére szolgáljon. A német rendszer alatt próbaéveit a Csik-Szeredában felállított német iskolában töltötte mint tanító. Jelenleg kereszturi lakos és birtokos. A világosság fényeskedni fog néki. Az apát Mátyás fiának e lépése nagyon bántotta, keserítette. Mátyás két leánya: Mária és Lotti unitárius hitben növekedtek, mi lutheranus vallásu anyjuknak, Müller

Erzsébetnek tudandó be érdemül. Lotti, Derzsi Gábor kis-solymosi unitárius mester felesége, Mária pedig Gál József recsenyédi unitárius papé.

Dénes kolozsvári tanuló korában elhalt. Gábor rövid ideig Bágyonban (Torda-Aranyos megye) pap volt. Gazdagon nősült, papi állásától megvált s csakhamar elhalt.

A terjedelmes, a közpályán, az egyházi, miként a közéletben fontos szerepet vivő, nagytekintélynek örvendő Koronka-család nagy utódok után lehanyatlott, alászállt, férfiaágon Koronka Mátyásban még csak egy sarjadéka van.

Hiába, a sors törvénye: az idő változik s abban az emberek szintén. Természeti igazság: kiesinyekből nagyok lesznek és természeti fonákság: a nagyokból kiesinyek.

Ennyit Koronka József családi életéről. Szóljunk már 50 évi igazgató-tanársága alatti tetteiről, érdemeiről.

Koronka József előtt a tettek nagy és széles mező állott. Ő e széles mezőre kilépett, munkálkodott, fáradott és küzdött. A mai iskolahelyiséggel szemben, a templom mellett hosszan elnyúló roskatag, leomlásra készülő, a tanulók befogadására szűk intézeti falhelyiség helyett új épület kellett. Koronka József igazgatósága, felügyelete alatt meglett. Ugyanis 1818-ban az oklándi zsinaton az iskolahelyiség kőből való építtetését kimondják. Az építkezés megkezdődött. Az unitárius hitbuzgóság hordta filléreit, forintjait, a gabonát, az épületanyagot, a munkások számára az élelmiszereket. A munka ment, ő maga is dolgozott, az adományokat számba vette, nyilvántartotta, naplóba vezette, gondozta, a munkásokat fizette, számukra főzetett, mely munkájában segítették a derék papnék. A tanulókat nyolcz részre osztotta. Ha nem volt elegendő munkás, délelőtt ment az első, délután a második rész s így tovább végig, ismét és ismét. A tanulók munkába állása az oeconomus e szavaira történt: „*exeat prima pars, exeat secunda pars*“ stb.

Koronka József az építkezést felügyelte, tanított és építtetett, a tanulók tanultak és építettek. Ebből meríts kitartást, vallásodhoz szilárd ragaszkodást ifju nemzedék!

Koronka Józseffel e nagy munkájában együtt működtek kitartó lelkesedéssel Mihály János alkirálybíró, köri felügyelő gondnok, Kelemen Bénémin és Konez Márton esperesek. Koronka József és Mihály János a sz.-kereszturköri partialis gyűléseken rendszeren megjelentek, kereszturi gymnasiumunk építése érdekében lelkesítettek, az ügyet mozgatták, elősegítették. Gymnasiumunk ügyét akkor is oly igazi hévvel felkaroló papságunk valamennyi tagja szintén megannyi szószóló apostol volt gymnasiumunk újra építése mellett.

Koronka József határtalan buzgósága és hozzá hasonló nagyjaink, szóval az egész unitárius vallásközönség kitartó szorgalma, küzdelme, áldozatkészsége a roskatag, dülledező félben levő gymnasiumi főépület helyett téglá, nagyrészben kőépületet emelt. 1826-ban már a mai gymnasiumi épületünkől 13 szoba készen volt. 1828-ban

még 6 szoba építését tervezik. 1833-ban 3 már ezekből is felépítettet. 1841-ben a használatnak átadatott.

Nagy haladás volt ez gymnasiumunk életében és ebben Koronka József érdemei elvülhetetlenek.

Alatta szereztetett meg az igazgatói lakáson alól levő telek is, melyen még az ő életében, 1862-ben építeni kezdették a mai is meglevő tanári lakot.

Koronka József igazgatósága alatt a gymnasiumi helyiségeket illető alkotások között felemlítendő az is, hogy kieszközlésére alatta adta 1839-ben a helybeli unitárius ekklezsia papi telkéből azt a két öl szélességű területet, melyen át ma a nagy kapun bejuthatunk a gymnasium udvarára. Ismét alatta nyitattott 1847-ben a ma Papp János-féle, akkor Henter-féle telek mellett a városba felvezető ut oly formán, hogy az ő felkérésére Br. Gamerra Gusztáv rábirta a nevezett telek akkori tulajdonosát, Henter Józsefet, főleg a gymnasiumra való tekintettel, telkéből egy úthelyiség adásra.

Ünnepeltünk gymnasiumunknál való 50 éves működése a tanügy terén is áldásos volt hazánkra, kiesiny egyházunkra, vallás-közönségünkre egyaránt. Első tanár, Szabó Sámuel alatt annak erélyessége, pontossága mellett is a kezdet nehézségei miatt gymnasiumunk sorsát intéző férfiak közt divatozó viszálykodások, huzavonák, ellenmondások már igazgató-tanárokodása első évében megszűntek s a dolgok rendes mederbe terelődtek. Tudása, egyenessége, következetes erélyessége, alapos meggondoltsága eleitől fogva ellenállt közte és egyházférfaink, első helyen az egyházköri gondnokok közt felmerülhető minden viszálynak. Az intézetben belül és kívül, mint igazgató, ugyis mint tanár, derekasan megállta helyét, nem az állása szerzett neki tiszteletet, elismerést, hanem állásának, hivatásának szépségét, nagyságát tettei által ő maga emelte. Volt eset rá, hogy a növendékeknek csaknem minden tárgyat ő tanított és eredményesen, e mellett az osztályok köztanítói felett felügyeletet gyakorolt, azoknak megadta a szükséges utasításokat. Az ő idejében a tankönyveket nem gyártották oly nagy mértékben, mint ma. Tankönyvirodalmunk szegény, selejtes, nagyobbára idegen volt. Tárgyait tehát nagyrészen ő maga dolgozta ki. E tettének tanubizonyosága gymnasiumunk könyvtárában kéziratban meglevő tankönyvei. Ezek közül terjedelmesebb átdolgozásban maradtak hátra görög és római régiségтана, számtana, encyclopaediája, geometriája és chronologiája. Tárgyaiból a tananyagot, a szebb, tanulságosabb részeket, jobb darabokat éles szemmel, szakavatottsággal tudta kiválogatni, pedig nem volt szaktanár. A latin nyelv tanítására Ovidius és Cicero műveit, a poéták részére Ovidius művei közül Metamorphoseon librit, a rhetorok számára Cicero legszebb oratioit vette fel. Az elméleti tanítás mellett hetenként kétszer, szerdán és szombaton, extemporaneum és septimanale exercitium nevezet alá sorozott gyakorlatokat készítettett. Módszertanilag könnyebbről nehezebbre menve, a latin nyelvből különböző faju időmértékes verseket készítettett, melyenek versus adonicus, pentameter, hexameter, distichon, sapphicus stb.

Atyáskodással párosult pontosságát, szigorát, szabályokhoz kötöttségét számos tanítványa még ma is tisztelettel említi. Bizonyos foku szigor tanár-embernek szükséges is. Akkor éppen szükséges volt, hiszen a tanulók abban az időben serdültek, nagyok voltak. Azokat korlátok között tartani csak szigorral párosult erélyvel lehetett. Keserűen említik idejéből a divatos plágajárást, mint a latin nyelvnek a tanulóba erőszakolásra használt durva eszközt, minek ugy a falusi iskolákban, mint kereszturi gymnasiumunkban való nagymérvű divatozását a kormány által a latin nyelv elsajátítására kiadott szigorú rendeletekből kell származtatnunk. Ez a magyarázata a bölöni zsinaton 1840-ben hozott azon határozatnak is, hogy kolozsvári, tordai, kereszturi gymnasiumainkban minden tárgy latin nyelven irt kézi könyvekből latin nyelven taníttassék s az ifjuság is az iskola falai között latinul beszéljen. Azonban már 1841-ben a korondi zsinaton határozatba vétetett, hogy a tanítás magyar nyelven folyjon s a gymnasiumi egész tanfolyam hét évben állapított meg. Mindaddig nyolcz év volt, mert az etymologisták, syntaxisták, poeták, rhetorok az etymologia, syntaxis, poetica és rhetorica osztályokban 2—2 évig tanultak. Szintén e zsinat határozata folytán az osztályrendszert szakrendszer váltotta fel. A tantervebe mint új tárgyak vétettek fel a magyar nyelvtan, földrajz, Erdély s Magyarország és az ókor története, geometria, rajz és természet-historia. Az 1845-iki almási zsinat az 1841-iki zsinatkor 3 évre leluzott deákidőszakot Koronka József kérésére ismét 4 évre terjesztette.

1848—49-ben tanulóink szabadságharezumuk alatt könyv és toll helyett fegyvert fogtak, az édes anya védelmére esatasikra szálltak, mások meg haza távoztak. Gymnasiumunk kapui bezárultak. A Muzsa elhallgatott, néma volt egészen 1850. nov. 1-ig. A tanítás ekkor ismét kezdetét vette. A tanítvány és igazgató-tanár ismét együtt dolgoznak, de gyászos éveket értek. E gyászos évek, miként hazánkra, ugy kiesiny egyházunkra nézve is a megpróbáltatás évei voltak. 1850-ben az absolut kormány tantervet dolgoztat ki, az Organisations Entwurfot, azt gymnasiumunkra is kötelezővé teszi, állami felügyelet alá helyezi, azokban a tanításnak és nevelésnek az államiakéval való teljes egyenlőségét követeli. Ennélfogva egyházi főhatóságunk a kényszernek engedve, 1856-ban kénytelen volt elrendelni, hogy gymnasiumainkban, köztük a kereszturiban is, teljesen a kormányi rendeletek által kiszabott tantervet kövessék, semmit se tanítsanak, a mi abban kitűzve nincs és mindent tanítsanak, a mi kitűzve van az abban előirt fokozattal és tankönyvek szerint s egyszersmind tordai és kereszturi iskoláinkban a gymnasialis osztályok számát 5 évre terjeszti, oly módon, hogy ezekben is a 9 tanítási év közül 4 legyen elemi, az 5 utolsó pedig legyen gymnasialis osztály. Tehát az 1856-iki egyházi főhatósági határozattal lesz kereszturi gymnasiumunk 5 osztályu.

Az Entwurf életbe léptetésétől kezdve gymnasiumainkban az absolut kormány nótáját kellett járnunk 1860-ig. Egyházi főható-

ságunkhoz egymásra jönnek le szabad eszméket hirdető, valló egyházunknak örökre megbénítását érző, gymnasiumainkat bezárással fenyegető rendeletek, gymnasiumunkban 3—4, majd 6—7 tanári tanszék szervezését követelik. Egyházunkban megkezdődik a mentés munkája. Az unitárius hitbuzgóság megint megnyilatkozik. Kicsiny egyházunk hívei kegyes adományából iskoláink fentartására 100,000 forint gyűl be. 1857. jul. havában nagyajtai Péterfi Sámuel gymnasiumunkhoz tanárnak választatik meg, mellette 3 köztanító, 1859-ben Marosi Gergely, 1862-ben Sándor Mózes. Nagy dolgok ezek gymnasiumunk életében. Csak az előbb vala gymnasiumunkban egy tanár, a rector-professor és 1862-ben vele együtt négy. Ettől fogva már a terhekben négyen osztozhattak. Egy ember munkáját négyen végezték.

Gymnasiumaink nagyobb lendületet vettek. A tanügy nagyot haladt, egyházunk oszlopai, köztük sz.-kereszturi gymnasiumunk is, megerősödtek. Egyházunk 1860-ban önkormányzati jogát visszakapta. Ismét önlábjára áll, 1860-ban tantervet dolgozott ki s azt 1861-ben életbe léptette. Kereszturi gymnasiumunkban a négy elemi osztályt háromra apasztják le, az öt gymnasialis osztályt meghagyják.

Ily gazdag a tanügy terén is fordulatokban, változatokban Koronka József igazgatósága.

Kegyeletes halálával kell felemlitenünk azt is, hogy a kereszturi gymnasiumban a VI. osztály felállítására az első kísérletet egyházi főhatóságunknál Koronka József tette 1861-ben, a mi azóta nekünk is forró óhajunk és megvalósulásáig annak is marad.

Koronka József korának egyik kiváló paedagogusa volt. Ezt bizonyítják nemes eljárása, örök időkre magasztos paedagogiai elvei. Helyettem beszéljen ő maga Péterfi Sámuel tanárhoz, gymnasiumunk hoz 1857 sept. 6-án történt beiktatásakor intézett ezen szavaiban:

„Kivánjunk béketűrő erős lelket, a nevelés és tanítás sikerére kedves szenvedélyt, mely az érzelem belsejéből fakadozva, hasznos kifolyásokban mutassa meg, hogy a tanító az emberiség legelső dajkája“.

„A gyermeki lélekben és ifju szellemen rejtőző kinesek őrzésére nem tüzet és indulatot, zordonságot lehelő módszer kívántatik. Mi azt teszi, hogy a tanítás, nevelés nem vadon őrjlesztő durvasággal, nem tompító szitkokkal, sem nem gerjedezett szenvedélyességgel, nem az indulatosság égető tüzével eszközöltetik és mint kines, nem így őriztetik. Oh nem! hanem a szelidség, szeretet, önkedveltetés, állandó szorgalom és fedhetetlen példaadás által őriztetnek és fejlesztetnek“.

„A tudomány, szellem és erköles szikrái ugy vannak az emberben, mint a természeti tűz a kovakőben, ha nem jó az aczél, nem tudja oman a tüzet kifejteni. Sok nevelési esetben a lelket, az értelmet nem annyira tölteni kell, mint kihozni, kifejteni belőle valamit. Az ember életében van mag is, esira is, gyökér is. Ide kell az értelmes kertész, a ki ugy gyomláljon, nehogy a jó esirát és győ-

keret igen megmozgassa, vagy vigyázatlanul kitépje. A mit mi már tudunk és értünk, annak magva vagy gyökere meg van a gyermekben is. Oda ritkán lehet új gyökeret plántálni, hanem a mi ott van, azt kell igazán tudni ápolni, gondozni és holmi lappangó férgektől megőrizni“.

Ezt megelőzőleg szép pædagogiai elvek sorozata 1845. sept. 11-én Jakab Lajos és Pálffy Mihály gymnasiumi felügyelőség gondnokok beiktatásakor mondott beiktató beszéde is. Ebben mondja a többek közt: „Ugy képzelhetni egy nevelés alatti ifjúságot, mint előre készítendő gépezeti kerekeket, melyek alkotandják és mozgatni fogják ama nagyobb polgári és politikai alkotmányt. Okosságnak, feltékenységnek, előre és hátranézésnek egybe vegyítettnek kell, hogy ezekből erkölcsi chemia szerint alkotódjék egy oly valami, melyet tanítói és nevelői eszélyességnek lehet nevezni“.

„Az ifjúság rendszerint mint a tűz, maga lábán szeret menni, a mennyire önszele vezeti. S ezen tűz káros irányát úgy fordítani meg, hogy el se aludjék s a szomszédban is kárt ne tegyen, nem esekély vigyázatot s gondosságot kíván, sőt nemesak vigyázat és gondosság, hanem tapasztalás is kell amaz igazság felfogására, hogy csak ott parancsolhatunk legezélszerűbben, hol gyakorlatilag tudjuk, mi telik ki attól, kit oktatni, formálni, idomítani akarunk“.

Igazgatói magasztos hivatásának, mi módon való felfogásának és teljesítésének igazolására szintén e beszédből saját szavait idézem: „Egy nevelésbeli, egy iskolai igazgatásnak egy esendesebb folyóhoz kell hasonlónak lenni, mely az útjában álló dombot megkerüli, költséges gátat kimél s inkább egy keveset kanyarog, mintsem kárt tegyen, hasznossá és termővé tehető földet szaggasson“.

A kiváló igazgató és derék tanár munkája áldásos is volt. Keze alatt a közpályán, állami és egyházi életünkben kiváló helyeket elfoglaló derék férfiak egész hosszú sora kezdette tanulását. Köztük: Nagyajtai Darkó Mihály tordai tanár és tankönyvíró, Martonosi Gálffy Sándor népköltő, Inezefi József, Gyöngyösi István, Kiss Mihály, Péterfi Sándor, Albert János lelkészek és egyh. írók, Ny.-gálfalvi Szentiványi Mihály a „Bekees alatt Nyárad tere“ stb. dalok írója. Kriza János püspök, költő, a M. T. Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja, Kelemen Bóniám, Szolga Miklós, Berde Mózes, legnagyobb alapítványozónk, Berde Áron egyetemi tanár s akadémiai tag, Jakab Elek akadémiai tag és jeles történész, Bedő Albert orsz. főerdőmester, államtitkár, dr. Iszlai József híres fogorvos és egyetemi tanár Budapesten; kolozsvári gymn. tanárok közül Nagy Lajos, Pap Mózes, Buzogány Áron, Símén Domokos, Benzecédi Gergely, Kovács János; a keresztureiak közül Marosi Gergely és a ma is élő és működők közül gymnasiumunk derék igazgatója: Sándor János, László József és Gombos Sámuel; a bíróság, közigazgatósági, pénzügyi tisztviselők, ügyvédek jelesei közül szintén többen.

(Folyt. köv.)

PAP MÓZES.

Az abrudbányai és verespataki ekkla története.

Abrudbányai ekklésiánk f. évi jul. 3-án ünnepelte temploma fennállásának 100 éves jubileumát. Ennek alkalmából érdemesnek tartjuk, mint egyik ős- és igen fontos kulturális telep történetének vázlatát a vallásközönség jegyzőkönyvei és levéltári okmányai alapján leírni s a templomépítésre vonatkozó pár okmányt közreadni.

Ismeretes a történelemből, hogy Abrudbánya vidéke már a rómaiak nevezetes aranybánya helye volt. Mint ilyent, hazánk elfoglalásakor kétségkívül magyar coloniával rakták meg. Az arany mindig értékes ezikk volt az emberek előtt s így nem esoda, ha ennek dus termő helye a honfoglalók és telepedők vágyának később is kedves tárgyát képezte.

Erdélynek minden talpalatnyi helye hazafiak vérétől ázott. E tekintetben Abrudbánya az első áldozati helyek közé tartozik. Már a XVI. század elején rettenetes pusztitást kellett kiállnia, mert az unitáriusok templomuk elvételekor azt adják fel, hogy midőn elődeiket Mártinuzzi és Petrovich Abrudbányára telepítették, a templomot teljesen szétrombolva, erdei nagy fáktól körül- és benőve találták, a torony falából a földszine felett alig volt pár ölnyi s az egészet 3000 frittal építették fel, mit okmányokkal igazolni készek.

Az abrudbányai magyarság az unitárius hitvallást mindjárt kezdetben elfogadta s egyike lett legvirágzóbb ekklésiáinknak. Nevezetes arról is, hogy Kárádi Pál alföldi unitárius püspök itt adta ki 1569-ben „Comoedia Balassi Menyhért áruktatásáról“ czimü szindarabot, tehát nyomdájának kellett lennie. Az ev. ref. ekklésia egy századdal később alakult, miután az I. Rákóczy György által megkezdett ref. hívek gyűjtése ugy folytattatott, hogy Apafi Mihály már 1672-ben a közpiaczból templomhelyet szakasztatott ki és templomot is építtetett a ref. híveknek.

Az unitáriusok papjuk és tanítójuk fizetésére kezdettől fogva a borvámot (dolgosia) ajándékozták volt, de a mikor a város megszorult, e jövedelmet fordította a városi szükségek fedezésére is. Így történt 1648-ban is, hogy valami szükségében a vámot zálogba kellett adnia, de az unitárius pap és még két unitárius ember a zálogösszeget kifizetvén, a bor vámszedés joga egészen az ekklészia tulajdonába ment át. E jogot a fejedelmek is megerősítették, maga Apafi Mihály is. Mégis a ref. ekkla megalakulásakor Apafi a vám